
Soome ja eesti teaduslike seltside koostööst aastatel 1918-1940

Sten-Erik Tammemäe

Annotatsioon. Artikli eesmärk on tõsta esile teaduslike seltside koostöö rolli osana Eesti ja Soome vahelisest hõimuliikumisest. Arhiivi- ja kirjandusallikatele tuginedes antakse ülevaade peamisest Soome ja Eesti teaduslike seltside vahelise koostöö moodustest kahe maailmasõja vahelisel ajal ning näidatakse, kuidas kõnealused mitmekülgsed sidemed aastakümnete vältel arenesid.

Võttesõnad: akadeemilised seltsid, Eesti-Soome suhted, hõimuliikumine, teadusajalugu, teaduslikud seltsid

Professor Seppo Zetterberg on Soome ja Eesti kohta kasutanud väljendit „ühe puu eri harud“ (Zetterberg 2004) – põlvnemine on sama, kuid maid on kaks, palju on ühist, kuid leidub ka erinevusi. Selline äratundmine tekkis juba 19. sajandi teisel poolel ning äratas Soome lahe mõlemal kaldal uudishimu ja huvi tutvuda vennasrahva, selle inimeste, keele ja kultuuriga ning pani kõigis eluvaldkondades aluse ulatuslikule koostööle. 20. sajandi esimese poole suhteid eestlaste ja soomlaste vahel võiks iseloomustada kui kultuurisilda üle Soome lahe. Mainitu sisaldas ka teadussilda kahe maa vahel. „Soome silla“ kohta on avaldatud hulgaliselt artikleid¹, kuid teema ei ole end veel kaugeltki ammendanud.

Käesolevas artiklis keskendun teadussilla teemadest ühele, suhtele eesti ja soome teaduslike seltside vahel. Artikkel põhineb viimase

¹ Soome ja Eesti vahelistest akadeemilistest ja kultuurisuhetest võib lugeda Sirje Oleski toimetatud artiklikogumikust „Kultuurisild üle Soome lahe“ (Olesk 2005).

kolme aasta jooksul Soome ja Eesti arhiivides ning Tartu ja Helsingi ülikooli juures tehtud uurimistööl. Kindlasti ei pretendeeri käesolev uurimus täielikule ülevaatele kõikidest kümnete soome ja eesti teaduslike seltside vahelistest suhetest, kuid siiski on seni tehtud töö põhjal võimalik välja tuua mõningaid läbivaid jooni. Toon esile allikates esinevaid koostööilminguid nii enne Esimest maailmasõda kui ka mõlema maa iseseisvumise järel kuni teaduslike seltside vahelise suhtluse katkemiseni 1939. ja 1940. aasta sündmuste raames ning kirjeldan olulisemaid allikmaterjali põhjal joonistuvaid mooduseid, mida kasutades teaduslikud seltsid omavahel suhtlesid ja koostööd edendasid. Ajalisteks raamideks on valitud aastad 1918–1940, sest kuigi kirjeldatavad koostöövormid olid põhimõtteliselt välja kujunenud juba enne Eesti ja Soome iseseisvumist, tugevnes eesti ja soome teaduslike seltside vaheline suhtlus ja koostöö just mõlema maa iseseisvumise järel; 1940. aasta suuresti lõpetas Soome ja Eesti vahelise läbikäimise.

Peamised allikad on seltside endi arhiivifondid. Enamjaolt on teaduslike seltside vanemat ajalugu puudutavad fondid Eestis Rahvusarhiivis, Tartu ülikooli raamatukogus ja Eesti Kirjandusmuuseumis ning Soomes Kansallisarkistos (Rahvusarhiivis), Kansalliskirjastos (Rahvusraamatukogus) ja Museovirastos (Muuseumiametis). Eesti seltsidest säilitatakse Rahvusarhiivis Õpetatud Eesti Seltsi², Eesti Looduseuurijate Seltsi³ ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi⁴ fonde, Kirjandusmuuseumis aga Eesti Kirjanduse Seltsi⁵ fondi. Kansallisarkistos säilitatakse muuhulgas Suomalainen Tiedeakatemia⁶ (Soome Teaduste Akadeemia)⁷, Suomen Tiedeseura (Soome Teadusseltsi)⁸, Suomen Historiallinen Seura (Soome Ajalooseltsi)⁹, Suomalais-ugrilainen

² Rahvusarhiiv (RA). EAA.2569.

³ RA. EAA.5309.

⁴ RA. EAA.2492.

⁵ Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKM EKLA). Fond 16.

⁶ Soomes on kolm organisatsiooni, mille kohta võib kasutada teadusakadeemia nime: 1838. aastal asutatud Suomen Tiedeseura, 1908. aastal asutatud Suomalainen Tiedeakatemia ning 1948. aastal asutatud Suomen Akatemia. Kaks esimest on teadlaste endi asutatud, viimane aga Eduskunta vastu võetud seadusega.

⁷ Kansallisarkisto (KA). Suomalaisen Tiedeakatemia arkisto.

⁸ KA. Suomen Tiedeseuran arkisto.

⁹ KA. Suomen Historiallisen Seuran arkisto.

Seura (Soome-Ugri Seltsi)¹⁰ ja Suomen Maantieteellinen Seura (Soome Geograafiaseltsi)¹¹ materjale. Märkimisväärsete eranditena võib välja tuua Suomalainen Kirjallisuuden Seura (Soome Kirjanduse Seltsi) ja Suomalainen Lääkäriselä Duodecimi (Soome Arstide Seltsi Duodecim), mille arhiivid on seltside endi kasutuses.

Kõige olulisemad allikad seltside rahvusvaheliste sidemete kohta on seltsi üld- või aastakoosolekute, juhatuse või eestseisuse koosolekute ning ettekandeõhtute protokollid. Peale nende protokolliti ka erinevate komisjonide koosolekuid, kuid kõik olulisemad seltsi elu puudutavad otsused pidid kajastuma kas juhatuse või üldkoosoleku protokollides. Teiseks oluliseks allikatüübiks on kirjavahetus, mis annab aimu sellest, milliste teiste teaduslike seltside, muude asutuste ja teadlastega suheldi. Kirjavahetusest võib leida nii ametlikke kui ka vabamas vormis kirju, samuti võib leida ka mitmesuguseid saadetud arveid ning kinnitusi saadetiste vastuvõtmise kohta. Kolmandaks allikatüübiks on ülevaated seltside raamatukogudes leiduva kirjanduse kohta, mis kirjeldavad seltside kirjastatud ajakirjade ja raamatute vastastikust vahetamist.

Teadusseltside vaheline koostöö enne iseseisvumist

Kuigi kontaktid ja koostöö Soomes ja Eestis tegutsevate teaduslike seltside vahel muutusid laiaulatuslikeks pärast mõlema maa iseseisvumist, esines suhtlust juba märksa varem. Esimesed Soome ja Eesti teaduslikud seltsid loodi 19. sajandil. Soome vanimateks teaduslikeks seltsideks on 1831. aastal asutatud Soome Kirjanduse Selts ja 1838. aastal asutatud Soome Teadusselts, Eesti vanimateks seltsideks aga 1838. aastal asutatud Õpetatud Eesti Selts ja 1853. aastal asutatud Eesti Looduseuurijate Selts. Vaadeldaval ajaperioodil olid tegevad kõik eelpool nimetatud seltsid, kuid neile oli selleks ajaks lisandunud hulk uusi seltse (muuhulgas Soome Ajalooselts 1875, Soome-Ugri Selts 1883, Soome Geograafiaselts 1887, Eesti Kirjanduse Selts 1907), samuti suurenes nende arv märkimisväärselt just kahe maailmasõja vahelisel

¹⁰ KA. Suomalais-ugrilaisen Seuran arkisto.

¹¹ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto.

ajal. Eriti on seda märgata Eestis, kus emakeelse teaduse areng muutus alles nüüd tõeliselt võimalikuks. Tartu ülikooli juurde asutati arvukalt erialaseltse, nende hulgas Akadeemiline Ajaloo-Selts, Akadeemiline Emakeele Selts, Akadeemiline Keemia Selts, Akadeemiline Põllumajanduslik Selts, Akadeemiline Metsaselts ja teised.

20. sajandi esimesel kahel kümnendil oli seltside vahel kõige rohkem kontakte rahvaluuleteaduses. Olulisemateks seltsideks olid siinkohal Soome Kirjanduse Selts ja Soome-Ugri Selts Helsingis ning Õpetatud Eesti Selts ja Eesti Kirjanduse Selts Tartus. Igal aastal vahetati erinevaid väljaandeid, samuti annetasid seltsidele oma töid nimekad rahvaluuleteadlased Matthias Johann Eisen, Jakob Hurt, Oskar Kallas ja Kaarle Krohn. Maailmasõjaeelsel ajal avaldus rahvaluuleteadusega tegelevate seltside koostöö kõige jõulisemalt Jakob Hurda kogutud rahvaluule avaldamises. Soome Kirjanduse Selts avaldas aastatel 1904–1907 Hurda loodud väljaandeseeria „Monumenta Estoniae Antiquae“ esimesed köited (Hurt 1904–1907) ning Hurda surma järel anti tema mahukad kogud Soome Kirjanduse Seltsi hoolde. Nii Soome Kirjanduse Selts kui ka Soome-Ugri Selts eraldasid mitme aasta jooksul summasid Hurda tööde kopeerimiseks, samuti loodeti jätkata „Monumenta Estoniae Antiquae“t“ mõistatuste ja loitsude avaldamisega. Muudest ühisprojektidest väärivad märkimist Lauri Kettuse „Viron kielen äännehistorian pääpiirteet“ (Kettunen 1917) ja Armas Launise väitekirjanduse soome ja eesti ruunimeloodiatest (Launis 1913). Veel tasub mainida, et soome seltsid toetasid Eesti- ja Liivimaale kavandatud uurimisretki ning valisid mitu eesti kirjanikku ja teadlast oma kirjavahetajaliikmeteks.

Teadusseltside kontaktid iseseisvusaastatel

Sidemed Soome ja Eesti teaduslike seltside vahel tihenesid oluliselt mõlema maa iseseisvumise järel, mil tekkis arvukalt uusi seltsi. Nii vanad kui ka uued seltsid asusid varasemate tugevaimate koostöövaldkondade – rahvaluuleteaduse ja kirjanduse – kõrval otsima kontakte ning sidemeid ka loodus-, sotsiaal- ja arstiteadustes. Uute eesti teaduslike seltside puhul ei saa mainimata jätta Tartu ülikooli soomlastest professorite rolli seltside loomise ja tegevuse korraldamises

juures: Põhjamaade ja Eesti ajaloo professor Arno Rafael Cederberg oli Akadeemilise Ajalooseltsi üks asutajaid ja esimees, läänemeresoome keelte professor Lauri Kettunen aga Akadeemilise Emakeele Seltsi asutajaid ja esimees; Eesti Kirjanduse Seltsis oli aga tegev geograafia-professor Johannes Gabriel Granö, seda eelkõige kodumaa tundmaõppimise toimkonna kaudu.

Esmaseks kontaktide loomiseks tehti tavaliselt ettepanek vahetada vastastikku väljaandeid. Suurem osa teaduslikke seltse tegeles peale koosolekute pidamise ja uurimistöö edendamise ning toetamise oma eriala käsitlevate väljaannete – ajakirjade ning raamatute – trükki toimetamisega. Lisaks tööde jagamisele seltsi enda liikmetele ja kodumaal müümisele oli normiks, et väljaandeid saadeti ka välismaistele asutustele: ülikoolidele, instituutidele ning sama erialaga tegelevatele teaduslikele seltsidele. Sel moel sooviti oma teadlaste uusimaid uurimusi ja avastusi jagada laiema teadlaskonnaga. Tavaliselt saadeti enamik oma väljaannetest. Juhul, kui teisel seltsil oli soov täiendada oma raamatukogu mõne kindla varem ilmunud teosega, üritati üksteist ka nendega varustada, kuigi igal korral ei olnud see tiraaži lõppemise või muu põhjuse tõttu võimalik.

Loodusuurijate Selts vahetas väljaandeid nii *Societas pro Fauna et Flora Fennica*¹², Soome Geograafiaseltsi¹³, Suomen Biologian Seura Vanamo (Soome Bioloogia Seltsi Vanamo)¹⁴ kui ka Soome Teaduste Akadeemiaga¹⁵. Õpetatud Eesti Seltsil oli aga väljaannete vahetus näiteks Soome Kirjanduse Seltsi (SKS 1906: 196), Soome-Ugri Seltsi¹⁶ ja Suomen Sukututkimusseuraga (Soome Genealoogiaseltsiga)¹⁷. Samuti vahetasid väljaandeid Suomen Metsätieteellinen Seura (Soome

¹² KA. Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto. Kotelo 13. *Societas pro Fauna et Flora Fennica* (1890–1958).

¹³ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934–1945).

¹⁴ Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA). Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat 1919–1936.

¹⁵ RA. EAA.5309.2.65. Kirjavahetus väliskorrespondentidega kirjanduse vahetamise ja teaduslikes küsimustes. 14. jaan 1931 – 9. nov 1932. a.

¹⁶ KA. Suomalais-ugrilaisen Seuran arkisto. Yksikkö C:3. Pöytäkirjat (1908–1919).

¹⁷ RA. EAA.2569.1.15. Juhatuse koosolekute protokollid.

Metsateaduslik Selts) ja Akadeemiline Metsaselts.¹⁸ Soome Kirjanduse Selts vahetas väljaandeid nii Õpetatud Eesti Seltsi (SKS 1929: 73), Eesti Kirjanduse Seltsi (SKS 1908: 136), Akadeemilise Emakeele Seltsi (SKS 1927: 39) kui ka Akadeemilise Kirjandusühinguga (SKS 1933: 18). Mainimist väärib veel, et suure hulga soome teaduslike seltsidega vahetas väljaandeid ka Tartu ülikooli raamatukogu.

Seltsidevahelise koostöö vormiks olid ka välisteadlaste artiklid seltsi ajakirjades ja väljaannetes ning ettekanded seltside koosolekutel. Õigus oma kirjutise, uurimustöö või artikli avaldamiseks mõne teadusliku seltsi ajakirjas ei kuulunud vaid kõnealuse seltsi liikmetele ja seetõttu võisid välismaa teadlased esitada niisamuti oma kirjutisi vastavas ajakirjas avaldamiseks. Ühtlasi oli mitmel teaduslikul seltsil välja kujunenud tava anda mõne oma silmapaistva liikme juubeli puhul välja pühendusteos, kuhu paluti kirjatöid ka välismaistelt teadlastelt. Teistes maades tehtava uurimistöö ja selle tulemustega tutvumiseks olid peale väljaannete hea moodus üldkoosolekutel peetavad ettekanded. Taaskord ei kuulunud kõnealune võimalus ainult seltsi enda liikmetele, vaid ka välismaistele teadlastele, keda kas kutsuti või kes end ise pakkusid mõnele koosolekule kõnelejaks. Ettekanded andsid võimaluse märksa elavamaks ja vahetumaks mõttevahetuseks ning isiklike kontaktide loomiseks erinevate maade teadlaste vahel.

Väljaannete puhul saab ära märkida juhtumeid, kus teaduslik selts avaldas oma ajakirjas või juubeliväljaandes välismaiste teadlaste kirjutisi. Näiteks avaldas Soome Geograafiaselts 1925. aastal ajakirjas Fennia August Tammekannu kirjutise Helsingis Silvolas leiduvatest kivimitest (Tammekann 1925) ning 1926. aastal ajakirjas Terra Tammekannu artikli Kirde-Eesti lavamaast (Tammekann 1926), Kotikielen Seura (Soome Emakeele Selts) avaldas aga 1921. aastal ajakirjas Virittäjä Oskar Looritsa artikli Akadeemilisest Emakeele Seltsist (Loorits 1921). Akadeemiline Ajaloo Selts avaldas 1935. aastal Ajaloolises Ajakirjas Arvi Korhose artikli 1601. aastal Liivimaal rootsi maarevisjoni teinud Michel Jordanist (Korhonen 1935), 1936. aasta teises numbris aga nii Arvi Korhose kui ka Väinö Voionmaa

¹⁸ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920–1936).

ettekanded samal aastal toimunud II Soome-Eesti ajaloolaste päevadelt (Korhonen 1936, Voionmaa 1936). Juubeliväljaannetest kerkivad Soomes esile keeleteadlase Eemil Aukusti Tunkelo 60. sünnipäeva puhul avaldatud teos, mille avaldas Soome Kirjanduse Selts ja kuhu olid kaasautoriteks kutsutud Villem Grünthal, Julius Mark, Julius Mägiste ja Albert Saareste (1930), ning Kaarle Krohni 70. sünnipäeva väljaanne, kuhu kirjutasid Matthias Johann Eisen, Villem Grünthal, Oskar Loorits ja Paul Ariste (1933); Julius Margi kirjutisi avaldati ka professorite Eemil Nestor Setälä (1924) ja Yrjö Wichmanni 60. sünnipäevade auks kogutud teostes (1928). Eestis avaldatud juubeliväljaannetest väärrib mainimist Õpetatud Eesti Seltsi 100. aastapäeva puhul koostatud kaheköiteline „Liber saecularis“, kuhu olid muuhulgas artikleid kirjutanud Martti Haavio, Lauri Hakulinen, Arvi Korhonen, Viljo Johannes Mansikka ja Kustaa Vilku (ÕES 1938). Oli ka artikleid, mida kodumaa teadlased välismaisele ainesele tuginedes oma seltside ajakirjades avaldasid; hea näide on Kaarlo Linkola Eesti metsatüüpe käsitletud artiklid Soome Metsateadusliku Seltsi ajakirjas *Acta Forestalia Fennica* (Linkola 1929; 1930).

Eesti ja Soome teaduslike seltside koosolekutel peeti mitmeid teist maad puudutavaid ettekandeid. Eestlaste ettekannetest võib välja tuua Paul Reimi esinemist Soome Metsateadusliku Seltsi koosolekul, kus ta kõneles haavapuu paljunemise bioloogiast¹⁹; August Tamme kannu ettekannet Soome Geograafiaseltsis Põhja-Eesti rannikuas-tangu teemal²⁰; Eduard Poomi Eesti rahvamajandust käsitletud ette-kande Rahvamajanduslikus Seltsis²¹. Soome teadlased esinesid aga mitmel eesti teaduslike seltside koosolekul. Õpetatud Eesti Seltsi koosolekutel esinesid professorid Cederberg, Kettunen ja Tallgren, lisaks pidas Astrid Reponen ettekande Mikael Agricola jumalatelost. ²² Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi koosolekul kõneles professor

¹⁹ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausi-kokoukset (1920–1936).

²⁰ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 11. Yleis- ja vuosikousten pöytäkirjat (1922–1954).

²¹ KA. Kansantaloudellisen yhdistyksen arkisto. Kotelo 3. Yleiset kokoukset (1902–1933).

²² RA. EAA.2569.2.1. Üldkoosolekute protokollid.

Kaarlo Teräsvuori taimebioloogia katsejaama tegevusest²³, Loodusuurijate Seltsi koosolekul rääkis professor Yrjö Kauko aga turba tekkimisest²⁴. Ka seltside endi liikmed pidasid teist maad puudutavatel teemadel ettekandeid ja allikate põhjal tundub, et neid oli rohkemgi kui külalisteadlaste ettekandeid.

Võimalusi koostööks pakkusid ka ekskursioonid ja külaskäigud, kongressid ja konverentsid. Teaduslikes seltsides tehti ettepanekuid korraldada välisreise teise maa olude, asutuste ja teadlastega tutvumiseks ja seda nii omal initsiatiivil kui ka vastusena võõrustajate esitatud kutsele. Eriti vilkalt korraldasid vastastikuseid ekskursioone loodusteaduslikud seltsid, mille liikmed huvitusid hõimuvendade floorast ja faunast, geograafiast ja geoloogiast; osalus nimetatud välisreisidel vaheldus mõnest üksikust teadlasest enam kui kolmekümne inimeseni. Näiteks tegid eesti metsateadlased 1925. aastal retke Soome (Meikar 1985: 136) ning Akadeemiline Põllumajanduslik Selts korraldas 1938. aasta suvel reisi, et tutvuda Lääne-Soome talude ja tehastega²⁵. Vastupidises suunas toimusid muuhulgas Soome Bioloogia Seltsi Vanamo ekskursioon Tallinna, Tartu ülikooli asutuste ja Eesti põlevkivitööstusega tutvumiseks²⁶, Soome Geoloogia Seltsi reis Paldiski klindile ja Kohtlasse²⁷ ning soome keele- ja rahvaluuleteadlaste külaskäik Õpetatud Eesti Seltsi²⁸. Märksa tihedamini toimus aga reise, mille käigus üksainus teadlane võis kas koguda oma uurimistöö tarvis materjali või külastada teise maa uurimisasutusi.

Mõnevõrra harvemini leidsid aset kongressid ja konverentsid, kus kohtuti oma valdkonna juhtivate teadlastega. Heade näidetena võib esile tuua kahed Soome-Eesti ajaloolaste päevad (Rosenberg 2005: 124–126), Baltimaade ja Soome taimegeograafide kongressid (Kukk ja

²³ Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR). Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 7. APSi üldkoosolekute protokollid 1921–1924.

²⁴ RA. EAA.5309.2.4a. Seltsi koosolekute protokollid.

²⁵ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. APSi üldkoosolekute protokollid 1931–1944.

²⁶ Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA). Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Cb2 Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921–1932.

²⁷ KA. Suomen Geologisen Seuran arkisto. Kotelo 3. Pöytäkirjat (1921–1946).

²⁸ RA. EAA.2569.2.1. Üldkoosolekute protokollid.

Pekkarinen 2008: 2474) ja Eesti-Soome ornitoloogiapäevad²⁹. Kitsamale valdkonnale keskenduvate kongresside kõrval on oluline märkida hõimuliikumise jaoks olulisi, kõiki peamisi teadusvaldkondi hõlmavaid soome-ugri haridus- ja kultuurikongresse, mille käigus kohtusid nii eesti, soome kui ka ungari teadlased (Prozes 1997). Kongressidel peeti hulgaliselt ettekandeid nii üldisematest hõimuliikumist puudutavatest küsimustest kui ka kitsamatel, erialalistel teemadel, neid ettekandeid võidi aga hiljem avaldada teaduslike seltside ajakirjades. Peale ettekannete kuulusid ühisürituste kavasse ka ekskursioonid võõrustava maa eri paikadesse. Kõiki teaduslikke seltse kutsuti oma esindajate vahendusel kultuurikongressidest osa võtma, samuti oli seltsidel roll kongresside korraldamisel, läbiviimisel ja seal vastu võetud otsuste elluviimisel.

Soome ja Eesti teaduslike seltside mitmekülgne ja aktiivne koostöö katkes Teise maailmasõja murranguliste sündmuste tagajärjel. Soome teaduslike asutuste töö seiskus 1939. aasta novembris seoses Talvesõja algusega: märkimisväärne osa tudengitest siirdus lahingutesse, mitmed teadlased andsid tagalas või rindel omagi panuse Soome kaitseesse. Teaduslikes seltsides peeti sõja vältel vaid üksikuid koosolekuid ja nendelgi puhkudel oli osalejate arv erakordselt madal. 1940. aasta hiliskevadel asuti tegevust aegamööda taas elustama, kuid lõpliku löögi suhetele kahe maa seltside vahel andis sama aasta suvel Eestis aset leidnud kommunistlik riigipööre. Seltside kirja- ja väljaannete vahetus lakkas täielikult, varasemalt planeeritud ühisüritused lükati edasi teadmata tulevikku, ainsaks ühendusvõimalaks Soome ja Eesti teadlaste vahel jäi isikutevaheline korrespondents. Senine teadussild Soome ja Eesti vahel oli katkenud.

Vastastikused tunnustusavaldused

Teaduslike seltside vahelistest suhetest eraldiseisvalt väärivad esiletoomist austus- ja tunnustusavaldused, mida mõlema maa teaduslikud seltsid teise riigi teadlastele kirjavahetaja- ja auliikme staatusena osutasid. Teaduslikes seltsides esines erinevaid liikmelisusi:

²⁹ RA. EAA.5309.2.4b. Seltsi koosolekute protokollid.

– aastaliige, asutajaliige, täisliige, kirjavahetajaliige ja auliige. Neist tulevad välismaiste teadlaste ja seltside suhtes peamiselt kõne alla viimased kaks, kuivõrd neid esines enamikes Eesti ja Soome teaduslikes seltsides. Kirjavahetajaliikme staatus omistati seltsi üldkoosoleku otsusega välismaistele teadlastele, kellel oli oma erialal märkimisväärsed teeneid ning kes olid üles näidanud huvi teise maa kultuuri, olude ja seal viljeldava teaduse vastu. Ühest küljest oli kirjavahetajaliikme staatus moodus tuua teiste maade teadlasi lähemale vastava seltsi tegevusele, kuid kahtlemata võib seda näha ka austusavaldusena. Auliikmeid valiti sageli seltside endi seest, kuid mitmel puhul, eriti seltside juubelite puhul, valiti ka väljapaistvaid ja teenekaid välismaiseid teadlasi auliikmeteks.

Õpetatud Eesti Seltsi auliikmed olid Kaarle Krohn, Eemil Nestor Setälä, Yrjö Wichmann, Uno Harva, Albert Hämäläinen, Juha Artturi Kannisto, Viljo Tarkiainen, Yrjö Heikki Toivonen, Eemil Aukusti Tunkelo, Arne Elias Äyräpää ning endised Tartu ülikooli professorid Aarne Michael Tallgren ja Lauri Kettunen³⁰; Loodusuurijate Seltsi auliikmed olid endine Tartu ülikooli geograafiaprofessor Johannes Gabriel Granö ja metsateadlane Aimo Kaarlo Cajander³¹, Eesti Kirjanduse Seltsi auliikmed aga Arno Rafael Cederberg, Lauri Kettunen ja Johannes Gabriel Granö³², Aarne Michael Tallgren ja Viljo Tarkiainen³³ ning Akadeemilise Ajaloo-Seltsi auliige Arno Rafael Cederberg³⁴. Soomes oli auliikmeteks valitud Andres Mathiesen Soome Metsateadusliku Seltsi juures³⁵, Heinrich Koppel ja Aadu Lüüs Soome Arstide Seltsi Duodecimi juures³⁶. Mõlemal pool kirjavahetajaliikmeteks

³⁰ RA. EAA.2569.2.1. Üldkoosolekute protokollid.

³¹ RA. EAA.5309.2.4b. Seltsi koosolekute protokollid.

³² EKM EKLA F 16, M5:2. EKS-i asemikkudekogu koosolekute protokollid 7.I 1917–12.XII 1943

³³ EKM EKLA F 16, M4:1. Liikmete üldkogu koosolekute protokollid.

³⁴ RA. EAA.2492.1.3. Üldkoosolekute protokollid.

³⁵ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920–1936).

³⁶ Duodecim-seuran/Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecim arkisto. Aa9. Duodecim-seuran kokousten pöytäkirjat 1931–1932. Aa11. Duodecim-seuran kokousten pöytäkirjat 1936–1938.

valitud teadlaste hulk ulatub aga kümnetesse ja hõlmab taas nii humanitaar-, loodus- kui ka arstiteaduslikke seltse.

Teaduslike seltside vahelised suhted leidsid kajastamist ka ajalehtedes. Näiteks mainib 1932. aasta 20. jaanuari Kaja, et Õpetatud Eesti Selts on valinud oma auliikmeteks professorid Yrjö Wichmanni ja Lauri Kettuse³⁷ ning 1931. aasta 20. novembri Postimees kajastab professor Heinrich Koppeli valimist Soome Arstide Seltsi Duodecimi auliikmeks³⁸. Külaskäikude kajastamisest võib välja tuua 1939. aasta 19. juuli Uus Eesti, kus kõneletakse professor Albert Hämäläise viibimisest väljakaevamistel Viljandi lossimägedes³⁹ ning 1926. aasta 19. veebruari Kaja mainib professor Aimo Kaarlo Cajanderi võimalikku külaskäiku Eestisse⁴⁰. Ka soome ajalehtedes märgiti mõningaid sündmusi. Näiteks kirjeldab 1928. aasta 29. aprilli Helsingin Sanomat Paul Reimi ettekannet haavapuu paljunemise bioloogiast Soome Metsateadusliku Seltsi koosolekul⁴¹, professor Aleksander Paldrocki leeparavile keskendunud ettekannet Soome Arstide Seltsi Duodecim koosolekul 29. aprillil 1926. aastal kajastati lausa kolmes ajalehes: Uusi Suomi, Helsingin Sanomat ja Hufvudstadsbladet⁴².

Kokkuvõte

Allikmaterjal viitab sellele, et kõige rohkem sidemeid oli seltside vahel, mis tegelesid rahvusteadustega ja puudutasid nii keelt, kultuuri kui ka maad. Humanitaarteadustest lähevad siia alla näiteks ajalugu, keeleteadus, kirjandus ja rahvaluule, loodusteadustest aga bioloogia, geograafia, metsateadus ja põllumajandus. Siin on tõenäoliseks mõjutajaks asjaolu, et kuigi Eesti ja Soome vahel on suurel hulgal geograafilisi, keelelisi ja kultuurilisi sarnasusi, on nende vahel ka palju

³⁷ Kaja, nr 16, 20. jaanuar 1932.

³⁸ Postimees, nr 316, 20. november 1931.

³⁹ Uus Eesti, nr 192, 19. juuli 1939.

⁴⁰ Kaja, nr 41, 19. veebruar 1926.

⁴¹ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausi-kokoukset (1920–1936).

⁴² Duodecim-seuran/Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin arkisto. Aa6. Duodecim-seuran kokousten pöytäkirjat 1925–1926.

kultuurilisi erinevusi. Maade geograafiline lähedus on mõlema maa teadlastel võimaldanud hõlpsamat materjali kogumist ja võrdluste tegemist, samuti oli näiteks metsateaduse, põllumajanduse ja keemia puhul võimalik leida uusi meetodeid, millel oli ka majanduslikku kasu. Täppisteadustega, näiteks matemaatika või füüsikaga tegelevate seltside vahel oli palju vähem suhtlust, sest nende puhul ei pruukinud oma maale, rahvale ja kultuurile saadav kasu olla sama suur, lisaks suheldi neis valdkondades rohkem Lääne-Euroopa ja ka Põhja-Ameerikaga, mis olid neil teadusaladel juhtpositsioonil. Muude valdkondade puhul näib, et kui sotsiaalteadustes olid kontaktid tagasihoidlikud, siis arstiteadustes oli sidemeid veidi rohkem, seda eriti väljaannete vahetamise ja kongresside kaudu.

Võrdluse tegemisel kerkib paratamatult esile küsimus, kas Eesti ja Soome teadus ning teadlased olid seltsidevahelistes sidemetes sama aktiivsed või oli üks osapooltest aktiivsem. Koostöö sisu vaadeldes võib öelda, et väljaandeid vahetati vastastikku ja võrdselt (kuigi täpset köidete arvu on raske kindlaks teha), mõlemal pool valiti nii kirjavahetaja- kui ka auliikmeid, toimusid ühisüritused ning vastastikku käidi tutvumas teise maa looduse, kultuuri ja oludega. Ainsa erinevusena võib välja tuua ettekannete arvu: kui välisteadlaste ettekannete arv teaduslikes seltsides mõlemal pool Soome lahte on enam-vähem võrdne, siis näib, et Soomes oli Eestit käsitlevaid ettekandeid rohkem kui Eestis Soomet käsitlevaid ettekandeid. See näib viitavat sellele, et ainese ja võrdlusmaterjali hankimise osas oli aktiivsemaks osapooleks Soome, kuid puhtalt selle põhjalt ei ole aga võimalik teha kaugeleulatavaid järeldusi osapoolte vahekorra kohta. Seda küsimust võivad aidata lahendada nii kodu- kui ka välismaistes ajakirjades avaldatud artiklid, aga ka erinevatel eesmärkidel sooritatud uurimistööd ja nende tulemused.

Eesti ja Soome teaduslikke seltse võrreldes tuleb silmas pidada kahte asja: esiteks oli Soomes teaduslikke seltse rohkem kui Eestis, teiseks oli märkimisväärne osa soome teaduslikest seltsidest asutatud iseseisvumise-eelsel ajal, suurem osa eesti teaduslikest seltsidest asutati aga iseseisvumise järel. Siin võib näha paralleeli mõlema maa ülikooli- ja teadustöö arenguga – kui Soome puhul ei toonud iseseisvumine kaasa suuri muudatusi, siis Eestis tuli emakeelse teaduse arendamist

alustada märksa tagasihoidlikumalt tasemelt. Soome maad, keelt ja kultuuri uurivate seltside liikmete hulk oli suurem ja nende tegevus kestnud pikemat aega, mis andis neile võimaluse tuua rohkem võrdlusmomente muude maade, seal hulgas Eestiga; uute eesti teaduslike seltside tegevus, mis hõlmas väiksemat hulka teadlasi, keskendus iseenesestmõistetavalt rohkem kodumaa uurimisele. Siinkohal võib aga märkida, et Soome teaduslike seltside ja nende liikmete tugi uute eesti teaduslike seltside tegevusele oli mainimist vääriv nii eelpool mainitud soome professorite kui ka väljaannete vahetuse, ettekannete ning ühisürituste kujul. See annab alust tõdeda, et seltsidevaheline suhtlus oli mõlemapoolselt aktiivne ja kasulik ning aitas kaasa mõlema maa teaduslike seltside eesmärkide edendamisele.

Kokkuvõtlikult võib tõdeda, et Eesti ja Soome teaduslikud seltsid tegid vaadeldud ajaperioodi vältel ulatuslikku koostööd, toetades oma liikmete pürgimusi erinevates teadusvaldkondades ning andes võimalusi teadustööde avaldamiseks. Koostöö seltside vahel oli ka kanal isiklike kontaktide loomiseks mõlema maa teadlaste vahel, mille tulemusena elavnes vastastikune üksteise teadmistest ja kogemustest õppimine; sõlmitud suhteid hinnati väga kõrgelt ning mitmel juhul jäid need kestma teadlaste elu lõpuni. Tegu on hea näitega nii teaduse rahvusvahelisusest kui ka hõimusuhetest mõlemal pool Soome lahte.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad:

**Duodecim-seuran/Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecim
arkisto (Duodecim-Seltsi/Soome Arstide Seltsi Duodecim
arhiiv)**

Eesti Kultuurilooline Arhiiv

F. 16 Eesti Kirjanduse Selts

Helsingin yliopiston keskusarkisto (Helsingi Ülikooli Keskarhiiv)

Suomen Biologian Seura Vanamon (Soome Bioloogia Selts Vanamo)
arkisto

Kansallisarkisto (Soome Rahvusarhiiv)

Kansantaloudellisen yhdistyksen arkisto (Rahvamajanduslik Ühing)

Suomalais-ugrilaisen Seuran arkisto (Soome-Ugri Selts)

Suomalaisen Tiedeakatemia arkisto (Soome Teadusakadeemia)

Suomen Geologian Seuran arkisto (Soome Geoloogiaselts)

Suomen Historiallisen Seuran arkisto (Soome Ajalooselts)

Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto (Soome Geograafiaselts)

Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto (Soome Metsateaduslik Selts)

Suomen Tiedeseuran arkisto (Soome Teadusselts)

Tieteellisten seurain valtuuskunnan arkisto (Teaduslike seltside dele-
gatsioon)

Rahvusarhiiv

EAA.2492 Akadeemiline Ajaloo Selts

EAA.2569 Õpetatud Eesti Selts

EAA.5309 Eesti Looduseuurijate Selts

**Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (Soome Kirjanduse
Seltsi arhiiv)**

Kirjallisuuden ja kultuurihistorian kokoelma (Kirjanduse ja kultuu-
riajaloo kogu)

Tartu Ülikooli Raamatukogu

F. 56 Akadeemiline Põllumajanduslik Selts

Internetiallikad ja andmebaasid:

DIGAR Eesti artiklid. <http://dea.digar.ee> 18.2.2018.

Prozes, J. 1997. Hõimuliikumine kahe maailmasõja vahel. – Hõimusi-
sidemed. Fenno-Ugria 70. aastapäeva album. Tallinn. <http://www.suri.ee/hs/prozes.html> 14.3.2018.

Kirjandus:

Hurt, J. 1904–1907. Setukeste laulud. Pihkva-eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Rāpinä ja Vastseliina lauludega. Helsinki.

Kettunen, L. 1917. Viron kielen äännehistorian pääpiirteet. Helsinki.

Korhonen, A. 1935. Michel Jordan. – Ajalooline Ajakiri, nr 3. Tartu, 97–118.

Korhonen, A. 1936. Baltlaste läänid ja donatsioonid Soomes XVII sajandi alul. – Ajalooline Ajakiri, nr 2. Tartu, 49–56.

Krohn, K. 1933. Juhlajulkaisu professori Kaarle Krohnin täyttäessä 70 vuotta 10. V. 1933. Helsinki.

Kukk, E.; Pekkarinen, A. 2008. Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat. – Akadeemia, nr 11. Tartu, 2461–2491.

Launis, A. 1913. Über Art, Entstehung und Verbreitung der estnisch-finnischen Runenmelodien. Eine Studie aus dem Gebiet der vergleichenden Volksmelodienforschung. Helsinki.

Linkola, K. 1929. Zur Kenntnis der Waldtypen Estis. – Acta Forestalia Fennica 34. Helsinki.

Linkola, K. 1930. Über die Halbhainwälder in Eesti. – Acta Forestalia Fennica 36. Helsinki.

Loorits, O. 1921. Eesti Akadeemiline Emakeele Selts. – Virittäjä 25. Helsinki.

Meikar, T. 1985. Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920–1951). – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVII. Tartu, 132–139.

Olesk, S. 2005. Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Tartu.

- Rosenberg, T. 2005.** Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. – Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Tartu, 111–132.
- Setälä, E. N. 1924.** Juhlakirja professori E. N. Setälän kuusikymmenvuotispäiväksi 27/II 1924. Helsinki.
- SKS 1906.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1905–1906. Helsinki.
- SKS 1908.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1907–1908. Helsinki.
- SKS 1927.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1921–1922. Hamina.
- SKS 1929.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1928–1929. Helsinki.
- SKS 1933.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset v. 1932–1933. Helsinki.
- Zetterberg 2004.** Uhe puu eri harud. Eesti ja Soome – eilsest tänasesse. Helsinki.
- Tammekann, A. 1925.** Über die Petrographie des Grubenfeldes von Sillböle bei Helsinki (Helsingfors). – Fennia 45. Helsinki.
- Tammekann, A. 1926.** Koillis-Viron rannikkolaakioseutukunnan rajat. – Terra 1. Helsinki, 101–108.
- Tunkelo, E. A. 1930.** Juhlajulkaisu tohtori E. A. Tunkelon täyttäessä 60 vuotta 27. IV. 1930. Helsinki.
- Voionmaa, V. 1936.** Eesti majanduslikke mõjusid Soomes vanemal keskajal. – Ajalooline Ajakiri, nr 2. Tartu, 56–62.
- Wichmann, Y. 1928.** Juhlakirja Yrjö Wichmannin kuusikymmenvuotispäiväksi. Helsinki.
- ÕES 1938.** Litterarum Societas Esthonica 1838–1938. Liber saecularis. I-II. Tartu.

CONNECTIONS BETWEEN THE LEARNED
AND SCIENTIFIC SOCIETIES OF FINLAND
AND ESTONIA FROM 1918 TO 1940

Summary

The active and multifaceted cooperation between the Finns and Estonians can be described as a cultural bridge between the two countries. The article at hand concerns an element of the 'scientific bridge' between Finland and Estonia, the connections and cooperation between scientific and learned societies of both nations. The timeframe selected covers the years between the two World Wars, beginning with 1918 and ending with 1940, while also taking into account the two preceding decades. The article is based on research carried out in Finnish and Estonian archives.

The first Finnish and Estonian learned and scientific societies, the Finnish Literature Society, the Finnish Society of Sciences and Letters, the Learned Estonian Society and the Estonian Naturalists' Society, were founded in the first half of the 19th century. These societies were the most active ones during the time frame in question, but many additional scientific societies were founded in the second half of the 19th century and between the two World Wars. The most important archival sources of information concerning the numerous activities of scientific societies are the minutes and protocols of general, board and committee meetings, written correspondence between the different societies and reviews of the inventories of the societies' libraries.

Deeper connections between Finnish and Estonian learned and scientific societies can be traced back to the beginning of the 20th century and specifically to the field of folkloristics, where most of the connections concerned the publishing of folk tradition. Cooperation between the scientific societies increased and diversified after both Finland and Estonia gained their independence during World War I. Several Finnish professors at the University of Tartu, including Arno Rafael Cederberg, Lauri Kettunen, and Johannes Gabriel Granö, played a pivotal role in founding new societies. The range of

sciences in which these societies cooperated expanded considerably. This development came to a halt with the outbreak of the Winter War and the occupation of Estonia.

Archival sources reveal that the primary modes of cooperation between scientific and learned societies were the mutual exchange of academic journals and publications, articles of foreign scientists in the aforementioned journals and publications, presentations at the meetings of scientific societies, visits and trips, joint scientific meetings and conferences and the election of foreign scientists as either honorary or corresponding members of a scientific society. Numerous examples can be found for each mode and these modes can be seen in several different fields of study and between many scientific societies. The cooperation between Finnish and Estonian scientific societies was strongest in national sciences, e.g. folkloristics, history, literature, geography, forestry and agriculture, while cooperation in the exact sciences remained modest.

The cooperation between Finnish and Estonian learned and scientific societies was diverse, mutually active and served the academic interests and aspirations of the societies. It also served as a framework which enabled scientists of both countries to create personal contacts with each other. It is a fine example of the international nature of science and the depth of relations between Finland and Estonia.

Keywords: academic societies, Finnish-Estonian relations, history of science, learned societies, scientific societies